

รูปแบบการจัดการศึกษาทางเลือก ที่ประชาชนมีส่วนร่วม*

ดร.นภาพร อติวานิชยพงศ์**

การที่ประชาชนในสังคมได้รับการศึกษาที่ดี มิได้เป็นประโยชน์ส่วนบุคคล เฉพาะตัวของผู้ได้รับการศึกษาเท่านั้น หากแต่เป็นประโยชน์แก่สังคมโดยรวมในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันของประชาชน ด้วยเหตุนี้ รัฐจึงมีหน้าที่ในการจัดบริการให้การศึกษาขั้นพื้นฐานแก่ประชาชนทั่วประเทศอย่างทั่วถึง นอกเหนือจากการจัดการศึกษาในระบบอย่างเป็นทางการแล้ว การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นอีกด้านช่องทางหนึ่งที่จะให้โอกาสประชาชน ซึ่งมีฐานะยากจนหรือเข้าไม่ถึงการศึกษาในระบบโรงเรียน ได้มีความรู้ที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีพในชีวิตประจำวันและการพัฒนาความรู้ ทักษะ ที่จะเป็ประโยชน์ต่อการหาเลี้ยงชีพ แม้ว่าพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ปี พ.ศ. ๒๕๔๒ จะให้ความสำคัญกับการศึกษานอกระบบโรงเรียนเท่ากับการศึกษาในระบบ แต่ในทางปฏิบัติ การศึกษานอกระบบยังไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐมากเท่าที่ควร จึงยังไม่มีการพัฒนาเพื่อเป็นการศึกษาทางเลือกสำหรับประชาชนที่ด้อยโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาในระบบโรงเรียนอย่างแท้จริง

นอกเหนือจากภาครัฐแล้ว ในอดีตที่ผ่านมา ชุมชน องค์กรภาคประชาชน และองค์กรเอกชนหลายแห่งได้มีบทบาทในการจัดบริการด้านการศึกษา โดยเฉพาะ การศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งมีส่วนช่วยขยายโอกาสของการเรียนรู้

* บทความนี้เรียบเรียงขึ้นจากส่วนหนึ่งของรายงานวิจัยของผู้เขียนเรื่อง การติดตามและประเมินผลระบบบริหารจัดการหลักประกันการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนไทยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๐: กลุ่มเด็กและเยาวชน

** อาจารย์ประจำสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ให้แก่ประชาชนจำนวนมากที่เข้าไม่ถึงการศึกษาในระบบโรงเรียน ในขณะเดียวกัน องค์กรที่อยู่นอกภาครัฐเหล่านี้ยังมีศักยภาพที่จะร่วมสนับสนุนภาครัฐในการจัดบริการ ด้านการศึกษาในระบบโรงเรียนให้มีประสิทธิภาพ และเอื้อประโยชน์ต่อประชาชน ส่วนใหญ่ของประเทศอีกด้วย เพียงแต่ยังขาดกลไกและทรัพยากรที่จะทำให้ชุมชน องค์กรภาคประชาชน และองค์กรเอกชนต่างๆ ได้แสดงศักยภาพอย่างเต็มที่ในการเข้ามามีส่วนร่วมจัดการศึกษาทั้งในและนอกระบบโรงเรียนเพื่อให้เป็นทางเลือก สำหรับประชาชนส่วนใหญ่

ความหมายของการศึกษาทางเลือก

คำว่า “การศึกษาทางเลือก” ไม่ได้ถูกระบุอยู่ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ฉบับ พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ซึ่งเป็นกฎหมายที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน แต่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับดังกล่าว ได้อธิบายรูปแบบของการศึกษา ๓ แบบไว้ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, น. ๒)

(๑) การศึกษาในระบบเป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน

(๒) การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตร จะต้องมีความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคล แต่ละกลุ่ม

(๓) การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพความพร้อม และโอกาสโดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่งความรู้อื่นๆ

ต่อมาคณะผู้ทำโครงการวิจัย “การศึกษาทางเลือก: ฐานข้อมูลและการวิเคราะห์” ได้ให้ความหมายของการศึกษาทางเลือกโดยเน้นที่เป้าหมายกระบวนการเรียนรู้และเนื้อหา ดังนี้ (สุชาติ จักรพิสูทธิ์ และคณะ, ๒๕๔๘ น. ๓๔)

(๑) การศึกษาทางเลือกมิได้มีเป้าหมายการศึกษาเพื่อสนับสนุนปัจเจกบุคคลอย่างที่การศึกษาทั้ง ๓ ระบบนั้นเป็น หากแต่มีเจตนาเพื่อการพัฒนาศักยภาพส่วนร่วม แก้ปัญหาของส่วนรวม

(๒) การศึกษาทางเลือกมุ่งเน้น “กระบวนการของการเรียนรู้” แบบเอาปัญหาเป็นตัวตั้ง มิใช่เอาหลักสูตรเป็นตัวตั้ง การศึกษาทางเลือกเป็นกระบวนการปฏิสัมพันธ์ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอย่างเสมอภาคภายในกลุ่ม-ชุมชน มิได้มีผู้สอนและผู้เรียนที่สัมพันธ์กันในเชิงอำนาจ

(๓) การศึกษาทางเลือกมิได้มีเนื้อหาหลักสูตรใดๆ ที่อิงกับระบบทางการแต่อย่างใด หากแต่เป็นองค์ความรู้ที่สังเคราะห์ขึ้นจากปัญหาของชุมชนเอง

(๔) การศึกษาทางเลือกไม่ได้ต้องการสร้างผู้เรียนที่มี “ความเหมือน” หากแต่ต้องการให้ “ความต่าง” งอกงามอย่างเป็นไท

ในบทความนี้ผู้เขียนได้ให้ความหมายของการศึกษาทางเลือก ซึ่งมีทั้งส่วนที่เหมือนและต่างจากนิยามของสุชาติ จักรพิสูทธิ์และคณะ กล่าวคือ การศึกษาทางเลือกในที่นี้อาจจะเป็นรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งใน ๓ รูปแบบ ตามคำอธิบายใน พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติก็ได้ แต่เป็นการจัดการศึกษาที่ใช้กระบวนการเรียนรู้ซึ่งยึดถือผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนและผู้เรียนกับผู้เรียน มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงในชุมชน โดยมีเนื้อหาที่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของผู้เรียน และเป็นสิ่งที่นำไปใช้ประโยชน์ได้จริง ดังนั้นการศึกษาทางเลือกในที่นี้จึงมีเป้าหมายอยู่ที่ การพัฒนาผู้เรียนให้มีจินตนาการและความรู้ และมีศักยภาพเพียงพอที่จะดำรงชีวิตได้อย่างมีศักดิ์ศรี ตลอดจนสามารถใช้ศักยภาพของตนเองในการพัฒนาชุมชนและสังคมด้วย

รูปแบบการจัดการศึกษาทางเลือก

ในปัจจุบันประชาชนจำนวนมากมีการรวมกลุ่ม หรือจัดตั้งองค์กรในการจัดการศึกษาทางเลือกในรูปแบบต่างๆ ข้อมูลจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ประเมินการว่าในปี ๒๕๔๔ ชุมชนที่มีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยภาคประชาชน มีอยู่ทั่วประเทศสูงกว่า ๖๖,๐๐๐ ชุมชน (สุชาติ จักรพิสูทธิ์ และคณะ, ๒๕๔๘)

น. ๒๗) ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการศึกษาทางเลือกได้สร้างโอกาสในการเข้าถึงการเรียนรู้ให้แก่ประชาชนจำนวนมาก ที่เข้าไม่ถึงโอกาสการศึกษาในระบบโรงเรียน แนวกระแสหลัก

สำหรับรูปแบบการจัดการศึกษาทางเลือกที่มีอยู่อย่างหลากหลาย ผู้เขียนขอเสนอรูปแบบที่น่าสนใจซึ่งเป็นการจัดการศึกษาทางเลือก โดยชุมชนหรือองค์กรพัฒนาเอกชน ๗ รูปแบบดังนี้คือ

๑. โรงเรียนทางเลือก
๒. โรงเรียนแนวศาสนธรรม
๓. โรงเรียนในบ้านหรือบ้านเรียน
๔. โรงเรียนชาวนา
๕. โรงเรียนกรรมกร
๖. โรงเรียนกิจกรรม
๗. โรงเรียนสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์

๑. โรงเรียนทางเลือก

ความหมายของโรงเรียนทางเลือกในบทความนี้หมายถึง โรงเรียนที่มีการจัดการเรียนการสอนโดยได้รับการรับรองจากกระทรวงศึกษาธิการ แต่ใช้เนื้อหาหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนที่แตกต่างจากโรงเรียนในแนวหลัก ผู้ที่บุกเบิกโรงเรียนทางเลือกแห่งแรกในประเทศไทยคือพิภพและรัชณี ธงไชย ซึ่งได้ก่อตั้งโรงเรียนหมู่บ้านเด็ก ในสังกัดของมูลนิธิเด็กจันทน์ที่จังหวัดกาญจนบุรี ในปี พ.ศ. ๒๕๒๒ ภายใต้ปรัชญาการศึกษาแบบ “ซัมเมอร์ฮิลล์” ที่เน้นความรัก เสรีภาพ และแนวทางการเรียนรู้的全新 โดยจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษา ให้เด็กยากจน ด้อยโอกาส หรือมีปัญหาครอบครัว แนวทางในการจัดการศึกษาเน้นการมีส่วนร่วมของเด็กในประเด็นต่อไปนี้คือ

- ๑) การจัดกระบวนการเรียนรู้
- ๒) การออกกฏระเบียบของโรงเรียน
- ๓) การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งในและนอกห้องเรียน

สำหรับรูปแบบการเรียนไม่ใช่การสอนในห้องเรียน แต่ให้เด็กเรียนรู้จากการปฏิบัติและจากสิ่งแวดล้อมรอบตัว ในด้านการมีส่วนในการออกกฏระเบียบของโรงเรียนใช้รูปแบบของการจัดตั้งสภาโรงเรียนเพื่อตัดสินใจปัญหาภายในโรงเรียนและกำหนดกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติร่วมกัน

นอกจากโรงเรียนหมู่บ้านเด็กแล้ว ในปัจจุบันมีความพยายามดำเนินการ “โรงเรียนทางเลือก” แห่งอื่นๆ ตัวอย่างเช่น โรงเรียนวัดท่าสะท้อน ตำบลชะอวด อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช มีการจัดการเรียนการสอนร่วมกับชุมชน เช่น นำนักเรียนไปเรียนรู้วิถีจับปลาจากชาวประมงจริงๆ จัดทำเอกสารชุดความรู้ และให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน ซึ่งไม่เน้นการบรรยายในห้องเรียน แต่ให้นักเรียนได้เรียนรู้จากการปฏิบัติและจากสภาพแวดล้อมในชุมชน สำหรับหลักสูตรที่มีการจัดทำร่วมกับชุมชนในปีการศึกษา ๒๕๕๐ นอกเหนือจากหลักสูตรการศึกษาแกนกลางที่ใช้เหมือนโรงเรียนทั่วไปแล้ว ในส่วนของหลักสูตรท้องถิ่นมีการกำหนดสาระการเรียนรู้ในเรื่องประวัติศาสตร์หมู่บ้าน ทรัพยากร สมุนไพร และเครื่องมือประมงพื้นบ้าน เป็นต้น (หลักสูตรสถานศึกษา โรงเรียนวัดท่าสะท้อน ฉบับชุมชน, พ.ศ. ๒๕๕๐)

๒. โรงเรียนแนวศาสนธรรม

เป็นการจัดกระบวนการเรียนรู้โดยยึดหลักคำสอนทางศาสนาเป็นแกนในการให้การศึกษา ดำเนินการโดยนักบวชหรือผู้เลื่อมใสในศาสนา นั้น ซึ่งมีทั้งศาสนาพุทธ คริสต์ และอิสลาม แต่ในบทความนี้จะขอยกตัวอย่างโรงเรียนแนวศาสนธรรมที่น่าสนใจ เนื่องจากมีการประยุกต์การจัดการเรียนในแนวศาสนธรรมมาใช้ในการให้การศึกษาแก่ผู้ด้อยโอกาส โดยใช้รูปแบบของโรงเรียนปริยัติธรรมซึ่งเป็นการจัดการศึกษาโดยพระสงฆ์หรือสถานปฏิบัติธรรมให้แก่พระสงฆ์ สามเณร และประชาชนผู้สนใจทั่วไป เน้นปรัชญาและการฝึกปฏิบัติในแนวพุทธ ในปัจจุบันวัดที่มีการจัดการศึกษาด้านปริยัติธรรม ได้แก่ วัดป่าสุคะโต สวนโมกข์พลาราม วัดพระธรรมกาย ส่วนสถานปฏิบัติธรรมที่มีการจัดได้แก่ สาวิกาลิชาลัย มูลนิธิเสถียรธรรมสถาน เป็นต้น

กรณีตัวอย่างของโรงเรียนปริยัติธรรมที่น่าสนใจ ได้แก่ “โครงการสามเณรใจสิงห์” วัดม่วงพลอยวิริยาราม กรุงเทพฯ ซึ่งจัดการศึกษาให้สามเณรในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑-๓ ที่มีปัญหาอ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ ไม่มีความสุขกับการเรียน ไม่สนใจเรียน โครงการสามเณรใจสิงห์ อยู่ภายใต้โครงการ Smart Child ที่เกิดจากการรวมตัวของแพทย์ พยาบาล นักจิตวิทยา และผู้ที่สนใจในกระบวนการจัดการศึกษา ซึ่งมีความเห็นว่าการเรียนการสอนในโรงเรียนทั่วไปक्रमักมุ่งแต่ให้รางวัลเด็กที่เรียนดี แต่ละเลยเด็กที่มีปัญหาในการเรียน ซึ่งบางครั้งมองว่าเด็กขี้เกียจ โง่ โดยไม่ได้ใช้กระบวนการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับเด็กแต่ละคน ทำให้เด็กเกิดปัญหาไม่มีความสุขในการเรียน เลิกเรียน ก่อนจบการศึกษา

กระบวนการจัดการศึกษาของ Smart Child ซึ่งใช้ในโครงการ “สามเณรใจสิงห์” มีการจัดทำหลักสูตรให้เหมาะสมกับสามเณรซึ่งเป็นกลุ่มเด็กมีปัญหา ดูแลด้านสุขภาพของสามเณร และประสานงานกับนักจิตวิทยา เพื่อตรวจความผิดปกติด้านสติปัญญาของสามเณร (แต่ประสบปัญหาค่าใช้จ่ายสูงและต้องรอคิวตรวจนานมาก) และมีการประสานงานกับมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต เพื่อช่วยเหลือสามเณรเป็นรายบุคคล และขอให้ทางมหาวิทยาลัยส่งนักศึกษาคณะครุศาสตร์ภาควิชาการศึกษาพิเศษมาฝึกงานที่โรงเรียน เพื่อเป็นตัวอย่างสำหรับครูในโรงเรียนในการดูแลสามเณรที่มีปัญหาเป็นรายบุคคล (ปอชวัลย์ นาคะผิว, ๒๕๕๑)

๓. โรงเรียนบ้าน (Home School)

โรงเรียนบ้านหรือบ้านเรียนที่มักเรียกตามศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “โฮมสคูล” เป็นรูปแบบการจัดการศึกษาทางเลือกซึ่งเป็นที่รู้จักกันมากพอสมควรในปัจจุบัน

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้สิทธิพ่อแม่ในการเลือกวิธีการให้การศึกษาแก่บุตรหลานของตนในมิติที่แตกต่างจากการศึกษาในแบบแผนของโรงเรียน การจัดการศึกษาโดยครอบครัวหรือที่ปัจจุบันเรียกว่า “บ้านเรียน” หมายถึงการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่บิดา มารดา หรือผู้ปกครอง เป็นผู้รับผิดชอบจัดการศึกษาด้วยตนเองโดยเป็นผู้สอนด้วยตนเอง ซึ่งส่วนใหญ่ใช้บ้าน

เป็นสถานที่เรียน สำหรับมูลเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการจัดการศึกษาแบบบ้านเรียน เป็นที่นิยมแพร่หลายอย่างมากในหลายประเทศ ได้แก่ (อมรวิรัช นาคทรพรพ อ่างในสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๔๗ น. ๑๗)

๑) ความเสื่อมศรัทธาในระบบการศึกษา มองเห็นถึงความล้มเหลว ไร้ประสิทธิภาพทั้งในตัวระบบและบุคลากร

๒) ความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีข่าวสาร ที่ทำให้ทุกคนมีโอกาส และเส้นทางเข้าถึงการศึกษาดังอย่างหลากหลาย ผู้เรียนสามารถกำกับวิธีการเรียนรู้ของตนเองได้

๓) ปัญหาเด็กและเยาวชนตลอดจนความรุนแรงในโรงเรียนที่เพิ่มมากขึ้นทุกวัน ทำให้พ่อแม่ผู้ปกครองมั่นใจในความปลอดภัยในโรงเรียนน้อยลงเป็นลำดับ

อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจทะเบียนครอบครัวบ้านเรียนในช่วงต้นปี ๒๕๕๖ จนถึงเดือนกันยายน ๒๕๕๖ โดยยุทธชัย เถลิ้มชัยและคณะพบว่า ครอบครัวที่จัดการศึกษาบ้านเรียนส่วนใหญ่จัดการศึกษาให้บุตรระดับก่อนประถมวัยและระดับประถมศึกษา และจะให้บุตรกลับสู่การศึกษาในระบบเมื่อเข้าสู่ระดับมัธยมศึกษา หรือบางรายจะกลับสู่การศึกษาในโรงเรียน ตั้งแต่ระดับประถมศึกษา (อ้างอิงในสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๔๗ น. ๑๓๐-๑๓๗) ข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ครอบครัวที่จัดการศึกษาบ้านเรียนส่วนใหญ่ในประเทศไทย ไม่ได้ปฏิเสธการศึกษาในระบบโรงเรียนกระแสหลัก ดังนั้นเมื่อเห็นว่าบุตรซึ่งผ่านการศึกษาบ้านเรียนมาระยะเวลาหนึ่งจนสามารถปรับตัวให้เข้ากับการศึกษาในระบบโรงเรียนได้แล้ว ก็จะให้บุตรกลับสู่การศึกษาในโรงเรียน

ครอบครัวที่ถือว่าเป็นรุ่นบุกเบิกของการจัดการศึกษาบ้านเรียนได้แก่ ครอบครัวพิภพ-รัชนี ธงไชย ซึ่งได้ทดลองจัดการศึกษาให้แก่บุตรชาย ๒ คน โดยมีการจัดกิจกรรมร่วมกับโรงเรียนหมู่บ้านเด็ก ซึ่งก่อตั้งในปี พ.ศ. ๒๕๒๒ และต่อมาในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๒๘-๒๕๒๙ นายแพทย์โชติช่วง ชูดิษฐ์ อดีตรัฐมนตรีว่าการศึกษาให้ลูกๆ ด้วยตัวเอง และยังได้เขียนบทความเผยแพร่แนวคิดในวารสารบางฉบับด้วย (สุชาดา จักรพิสุทธิ์ และคณะ, ๒๕๔๘ น.๕๑-๕๒) หลังจากนั้น

จึงได้มีครอบครัวที่จัดการศึกษที่บ้านเรียนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ และมีการพัฒนาจากการจัดการศึกษา โดยครอบครัวเดี่ยวแต่ละครอบครัวสู่การเป็นครอบครัวและเครือข่ายของการศึกษาโดยครอบครัวในที่สุด

๔. โรงเรียนชาวนา

เป็นรูปแบบการจัดการศึกษาให้แก่เกษตรกรที่มีความต้องการเปลี่ยนแปลงวิถีการทำเกษตรจากการทำเกษตรในแนวกระแสหลัก (ใช้สารเคมีและเน้นการผลิตเพื่อขาย) มาสู่การทำเกษตรอินทรีย์ และวิถีชีวิตแบบพึ่งตนเองในด้านการบริโภค โดยการร่วมมือกันจัดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวนากับองค์กรหรือสถาบันที่ให้ความสนับสนุน และได้มีการนำหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นไปจัดกระบวนการเรียนการสอนให้เยาวชนในโรงเรียนด้วย ตัวอย่างของโรงเรียนชาวนาที่มีการดำเนินการในปัจจุบันได้แก่โรงเรียนชาวนาจังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งเป็นโครงการส่งเสริมการจัดการความรู้เรื่องการทำนาข้าว ในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนของมูลนิธิข้าวขวัญ ในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี ๔ แห่ง คือ ๑) ตำบลบ้านโพธิ์ อำเภอเมือง ๒) ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า ๓) ตำบลบ้านดอน อำเภออู่ทอง และ ๔) ตำบลไร่รถ อำเภอดอนเจดีย์ มูลเหตุของการจัดตั้งโรงเรียนชาวนาเกิดจากใน ปี พ.ศ. ๒๕๔๗ มูลนิธิข้าวขวัญ ได้สรุปปัญหาพร้อมกับชาวนาในพื้นที่ทั้ง ๔ แห่ง พบว่า ชาวนามีภาระที่เป็นทุกข์ ๕ อย่าง ได้แก่ (อภิรัฐ คำวัง, ๒๕๔๙ น. ๕๙-๖๙)

- (๑) ทุกข์กายทุกข์ใจจากปัญหาสุขภาพที่เกิดจากการใช้สารเคมีในการทำนา
- (๒) ทุกข์ทรัพย์จากการที่ต้นทุนการทำนาสูงและเศรษฐกิจของคนทำนาไม่พอเพียง
- (๓) ทุกข์วิถีทำนาจากระบบการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไป จนชาวนาไม่สามารถวางแผนการทำนาเองได้เหมือนในอดีตแต่ต้องเดินตามสูตรที่กำหนดไว้
- (๔) ทุกข์สภาพสิ่งแวดล้อมเป็นพิษจากสารเคมีในนาข้าว
- (๕) ทุกข์สภาพสังคมจากวิถีชีวิตและวิถีชุมชนที่ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญทางเศรษฐกิจ

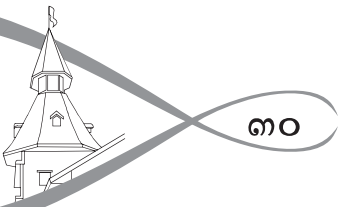

จากภาวะที่เป็นทุกข์ ดังกล่าว เป็นจุดเริ่มต้นของการลดละ เลิกใช้สารเคมีในการทำนา และการก่อตั้ง “โรงเรียนชาวนา” เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และให้ความรู้แก่ชาวนาที่ต้องการเปลี่ยนวิถีการทำนาแบบใช้สารเคมีมาเป็นการทำเกษตรอินทรีย์ หลักสูตรในโรงเรียนชาวนามี ๓ หลักสูตร ใช้เวลาเรียน ๒ ปี คือ หลักสูตรแมลง (การกำจัดแมลงโดยใช้สมุนไพรและแมลงด้วยกันเอง) หลักสูตรการปรับปรุงบำรุงดินโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์ และหลักสูตรการพัฒนาพันธุ์ข้าว

กระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียนชาวนา คือ นักเรียนชาวนานำความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชาวนาแต่ละคนมีมาแลกเปลี่ยนกัน โดยผสมผสานกับความรู้ทางวิชาการที่ได้จากวิทยากรภายนอก ซึ่งเป็นนักวิชาการด้านเกษตรอินทรีย์จากมหาวิทยาลัยหรือองค์กรพัฒนาเอกชน หลังจากได้เรียนรู้ในโรงเรียนแล้ว นักเรียนชาวนาแต่ละคนจะนำความรู้ไปปฏิบัติจริงและสรุปทเรียนจากแปลงนาของตนเองมาแลกเปลี่ยนกัน (อภิรัฐ คำวัง ๒๕๕๐ น. ๑๔๒)

นอกจากโรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งจัดตั้งโดยมูลนิธิข้าวขวัญแล้ว เครือข่ายชุมชนราชธานีโสภะ จังหวัดอุบลราชธานี สำนักสันติโสภะ ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนชาวนา เช่นกันที่จังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่ โรงเรียนชาวนาบ้านนาเจริญ มีกิจกรรมเพาะปลูกเห็ด เลี้ยงปลา และทำปุ๋ยจากน้ำหมักชีวภาพ โรงเรียนชาวนาเกษตรอินทรีย์บ้านดอนหมู ส่งเสริมการเรียนรู้ในการพัฒนาการเกษตรแบบพึ่งตนเอง (สถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สสส.), ๒๕๕๐: ๑๐๖)

นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนชาวนาบ้านทุ่งฆ้อง อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน เน้นความรู้เกี่ยวกับพันธุ์ข้าว โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชาวนา นักวิชาการและผู้รู้ในชุมชน เพื่อร่วมกันพัฒนาพันธุ์ข้าวพื้นเมือง จนได้พันธุ์ข้าวดั้งเดิมที่มีคุณภาพมากขึ้นและมีการนำบทเรียนที่ได้ ไปจัดทำเป็นหลักสูตรสอนให้เยาวชนในโรงเรียนของหมู่บ้านได้ศึกษาด้วย (คณะกรรมการการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ๒๕๕๙ น. ๑๑๑) และโรงเรียนกสิกรรมไร้สารพิษ บ้านสามกอง ตำบลเกาะแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

๕. โรงเรียนกรรมกร

โรงเรียนกรรมกรในบทนี้ หมายถึง การจัดการศึกษาให้แก่ลูกจ้าง ในสถานประกอบการ ซึ่งในปัจจุบันมีผู้ดำเนินการแบ่งเป็น ๓ ประเภทใหญ่ๆ คือ ๑) การจัดการศึกษาโดยสถานประกอบการ ๒) การจัดการศึกษาโดยองค์กรของลูกจ้างเองหรือโดยองค์กรพัฒนาเอกชน และ ๓) การจัดการศึกษาโดยกระทรวงแรงงาน สำหรับในบทความนี้จะกล่าวถึงรายละเอียดเฉพาะรูปแบบการจัดการศึกษาแบบที่ ๒

การจัดการศึกษาให้ลูกจ้างโดยองค์กรของลูกจ้างเองหรือโดยองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นรูปแบบการจัดการศึกษาที่เน้น การให้ความรู้แก่ลูกจ้างโดยไม่เกี่ยวข้องกับ การได้รับวุฒิการศึกษา และไม่ได้อิงกับหลักสูตรในระบบโรงเรียนที่เป็นทางการ จุดเริ่มต้นของการจัดการศึกษามาจากการให้ความช่วยเหลือด้านการจัดการศึกษาแก่ลูกจ้างขององค์กรระหว่างประเทศ แต่เมื่อซึ่งเริ่มมาประมาณ ๔ ทศวรรษมาแล้ว ได้แก่ องค์กรภราดรภาพของนักสหภาพแรงงานเอเชีย (Brotherhood of Asian Trade Union-BATU) ให้ความช่วยเหลือผ่านผู้นำแรงงานตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๑๑ มูลนิธิฟรีดริค เอแบรท (Fredrich Ebert Stiftung-FES) ได้ทำสัญญาในการเข้ามาให้ความช่วยเหลือกับรัฐบาลไทยตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๑๕ สถาบันการศึกษาแรงงานเสรีเอเชีย-อเมริกา (The Asian-American Free Labour Institute-AAFLI ปัจจุบันคือศูนย์อเมริกันเพื่อแรงงานนานาชาติ-ACILS) เริ่มเข้ามาช่วยเหลือทุนการศึกษาแก่สมาคมลูกจ้างต่างๆ ตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๑๗ (นภาพร อติวานิชยพงศ์, ๒๕๓๒ น. ๑)

กลุ่มเป้าหมายของการจัดการศึกษา คือ สมาชิกของสหภาพแรงงานต่างๆ โดยใช้รูปแบบการอบรม สัมมนา หรือจัดอภิปราย และการจัดกลุ่มศึกษา ส่วนสถานที่ที่จัดการศึกษาในกรณีที่ได้รับทุนสนับสนุนจากต่างประเทศจะเป็นการจัดในโรงแรมหรือศูนย์ฝึกอบรมต่างๆ ส่วนการจัดกลุ่มศึกษาจะใช้สำนักงานของสหภาพแรงงาน วัด หรือ สถานที่ต่างๆ ซึ่งไม่ต้องใช้ค่าใช้จ่ายมาก เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นการจัดการศึกษาโดยใช้งบประมาณของสหภาพแรงงานเอง

เนื้อหาของจัดการศึกษาส่วนใหญ่เป็นเรื่องความรู้เกี่ยวกับกฎหมายแรงงานและสหภาพแรงงาน ประวัติศาสตร์ขบวนการแรงงาน และการให้ความรู้

ตามประเด็นสถานการณ์ต่างๆ ท้องค์กรแรงงานกำลังเคลื่อนไหว เช่น ค่าจ้างขั้นต่ำ กฎหมายประกันสังคม สถาบันคุ้มครองสุขภาพและความปลอดภัยในการทำงาน การแปรรูปรัฐวิสาหกิจ เป็นต้น ส่วนวิทยากรผู้ให้ศึกษามีทั้งนักวิชาการ ผู้นำสหภาพแรงงานและผู้ปฏิบัติงานขององค์กรพัฒนาเอกชน

ในปัจจุบันการจัดการศึกษาแก่ลูกจ้าง ในรูปแบบของการจัดสัมมนา ตามสถานการณ์ความเคลื่อนไหวของขบวนการแรงงานยังมีอย่างต่อเนื่อง แต่การจัดหลักสูตรอบรมลูกจ้างมีอยู่อย่างจำกัด โดยภาพรวมแล้ว การจัดการศึกษา โดยองค์กรลูกจ้างและองค์กรอื่นๆ มีปัญหาและข้อจำกัดบางประการซึ่งพอสรุปได้ ดังนี้คือ

(๑) การจัดการศึกษาต้องอาศัยแหล่งเงินทุนภายนอกองค์กรแรงงาน ซึ่งในอดีตส่วนใหญ่เป็นองค์กรระหว่างประเทศ สำหรับในปัจจุบันมีแหล่งทุนในประเทศ เช่น สำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ให้การสนับสนุน นอกเหนือจากองค์กรระหว่างประเทศ ทำให้มีข้อจำกัดในเรื่องความยั่งยืนของการจัดการศึกษา เนื่องจากต้องพึ่งพาเงินจากองค์กรภายนอกขบวนการแรงงาน

(๒) ลูกจ้างที่มีโอกาสได้เข้าร่วมการศึกษา ยังจำกัดอยู่เฉพาะผู้ที่เป็สมาชิกสหภาพแรงงานซึ่งมีเพียงประมาณ ๓ % ของลูกจ้างทั้งหมด ในขณะที่ลูกจ้างส่วนใหญ่ซึ่งไม่ได้เป็สมาชิกสหภาพแรงงาน ไม่มีโอกาสเข้าถึงการศึกษาที่จัดโดยองค์กรแรงงานและองค์กรอื่นๆ

(๓) ในปัจจุบันองค์กรพัฒนาเอกชน ตลอดจนนักวิชาการในสถาบันการศึกษาที่ให้ความสนใจและสนับสนุนการจัดการศึกษาของลูกจ้างมีจำกัดมาก ในขณะที่ตัวลูกจ้างเอง มีข้อจำกัดเรื่องเวลา ซึ่งถูกกำหนดตายตัวโดยกรอบของการทำงานในสถานประกอบการ จึงทำให้การพัฒนาการจัดการศึกษาแก่ลูกจ้างโดยองค์กรแรงงาน องค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันการศึกษาเป็นไปอย่างจำกัด

(๔) รูปแบบการจ้างงานในปัจจุบันมีความซับซ้อนมากขึ้น ทำให้เกิด “แรงงานนอกระบบ” ซึ่งไม่ใช่ลูกจ้างในสถานประกอบการจำนวนมาก การจัดการศึกษาให้ลูกจ้างจึงยังต้องขยายขอบเขตออกไปสู่ลูกจ้างนอกสถานประกอบการ ในขณะที่ทรัพยากรมีอยู่อย่างจำกัดทั้งในด้านของเงินทุนสนับสนุนและบุคลากรที่จะจัดการศึกษา

๖. โรงเรียนกิจกรรม

การจัดการศึกษาเรียนรู้โดยผ่านการทำกิจกรรมทางสังคมของเยาวชน เป็นรูปแบบการจัดการศึกษาที่เกิดขึ้นไม่ต่ำกว่า ๔ ทศวรรษมาแล้ว และในปัจจุบัน ยังมีการทำกิจกรรมดังกล่าวอยู่อย่างต่อเนื่อง เป็นกระบวนการที่ทำให้เยาวชนมีความเข้าใจในปัญหาสังคมและมีจิตสำนึกที่จะเข้าร่วมในการแก้ไขปัญหา ตลอดจนพัฒนาตัวเองให้เป็นผู้ที่มีคุณประโยชน์ต่อสังคม ซึ่งพบว่ามีกลุ่มและองค์กรต่างๆ ทั่วประเทศที่จัดกระบวนการเรียนรู้โดยการทำกิจกรรมทางสังคมของเยาวชน ซึ่งจะขอยกตัวอย่างการจัดกิจกรรมของเยาวชนในภาคใต้ คือการจัดกิจกรรมเรียนรู้ของ ศูนย์พลเมืองเด็กสงขลา

ศูนย์พลเมืองเด็กสงขลา เป็นองค์กรเอกชนที่ก่อเกิดจากความคิดเห็นของคนหลายภาคส่วน จากการมองเห็นพัฒนาการในการทำกิจกรรมของนักเรียน นักศึกษา ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ในรูปแบบของค่ายอาสาพัฒนา ทำให้เกิดเครือข่ายคนทำกิจกรรมต่างโรงเรียนต่างมหาวิทยาลัย ซึ่งยังติดต่อสื่อสารและทำกิจกรรมด้วยกันอยู่ภายหลังจากค่ายอาสาแล้ว จากกิจกรรมค่ายอาสาซึ่งเน้นการก่อสร้าง ได้พัฒนามาสู่การเรียนรู้ชุมชนและสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม และการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหา ร่วมกับชุมชน

หลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬปี ๒๕๓๕ กลุ่มครูโรงเรียนมัธยมในจังหวัดสงขลา ได้จัดกิจกรรมค่ายอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้นักเรียนมัธยมในจังหวัดสงขลา โดยใช้ศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสัตว์ป่าโดนงาช้าง เป็นสถานที่จัดค่าย มีนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยและสถาบันเทคโนโลยีในจังหวัดสงขลา และนักพัฒนาจากโครงการ แลใต้เพื่อการฟื้นฟูทะเลสาบสงขลา เป็นผู้จัดกิจกรรม หลังการจัดค่ายสิ้นสุดลงได้ มีนักเรียนมัธยมจำนวนหนึ่งที่เข้าร่วมกิจกรรม ยังคงมาทำกิจกรรมในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ได้เรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของทะเลสาบสงขลาในอดีต และวิกฤตของทะเลสาบในปัจจุบัน จนกระทั่งเยาวชนเหล่านี้ได้ร่วมทำกิจกรรมเป็นกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ในขณะเดียวกันนักศึกษาจากมหาวิทยาลัย นักพัฒนา ครู และอาจารย์ ในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย ตลอดจนประชาชนจากกลุ่มอาชีพต่างๆ ได้ก่อตั้งคณะทำงาน เพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่เยาวชน โดยใช้ชื่อว่า “ศูนย์ส่งเสริมเยาวชนสมิหลา” ก่อตั้งในปี พ.ศ. ๒๕๓๗

กิจกรรมของศูนย์ส่งเสริมเยาวชนสมิหลา ได้แก่การจัดค่ายศึกษา ทะเลสาบสงขลาและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ ให้แก่เยาวชนใน จังหวัดสงขลาและใกล้เคียง ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ได้มีการเปลี่ยนชื่อกลุ่มใหม่ เป็น “ศูนย์พลเมืองเด็กสงขลา” เพื่อให้สังคมเห็นพลังและความรับผิดชอบของ เยาวชนในฐานะพลเมืองของประเทศ แต่เนื้อหาของกิจกรรมยังคงเหมือนเดิม และได้สร้างโอกาสให้พลเมืองเด็กเข้าไปมีส่วนร่วมจัดกิจกรรมของผู้ใหญ่ ส่วนใน การจัดกระบวนการเรียนรู้นั้นได้เน้นให้เด็กได้ร่วมจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ตัว เอง รูปแบบของกระบวนการเรียนรู้ประกอบด้วย การจัดเวทีเสวนา การฝึกอบรม การศึกษาดูงาน การเรียนรู้ผ่านศิลปะและดนตรี การผลิตสื่อและจัดทำห้องสมุด คณะทำงานประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ของศูนย์ฯ และครูจากโรงเรียนในจังหวัดสงขลา (จิตติมา ผลเสวก, ๒๕๕๐ น. ๓๖-๔๑)

การจัดกิจกรรมทางสังคมของเยาวชนโดยศูนย์พลเมืองเด็กสงขลา ถือเป็นกรณีตัวอย่างหนึ่งของความร่วมมือของภาคประชาชนในการจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อเสริมสร้างศักยภาพของเยาวชน โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายรูปแบบ

๗. โรงเรียนสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์

การจัดการศึกษาโดยรัฐที่มีลักษณะรวมศูนย์ทั้งในเรื่องของหลักสูตร วิธีการเรียนการสอนและโครงสร้างการจัดการศึกษา ถือได้ว่าเป็นกลไกหรือเครื่องมือ หนึ่งของรัฐ ในการหล่อหลอมวิถีคิดของคนในชาติที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรม ให้เกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและยอมรับวัฒนธรรมที่เป็นแกนหลักจาก ส่วนกลาง อย่างน้อยที่สุดคือการสื่อสารโดยภาษาไทยกลาง ซึ่งเป็นภาษาราชการ ส่วนการหล่อหลอมในวิถีคิดและวิธีการปฏิบัติในด้านอื่นๆ ขึ้นอยู่กับว่าระบบการ ศึกษาโดยรัฐสามารถเข้าถึงประชากรกลุ่มต่างๆ ได้มากน้อยในระดับใด

สังคมไทยเป็นสังคมที่ประกอบขึ้นด้วยประชากรที่มีความหลากหลาย ทางชาติพันธุ์ ได้แก่ ไทย จีน เขมร ลาว มอญ แขก ญวน พม่า ฯลฯ ซึ่งในปัจจุบัน ตั้งถิ่นฐานอยู่บนพื้นที่ราบทั้งในเมืองและชนบท กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูง (ภูเขา) ซึ่งในอดีต เรียกว่า “ชาวเขา” หรือชาวไทยภูเขา ได้แก่ ม้ง เย้า กระเหรี่ยง

ลือชอ ลาหู่ อาข่า ลัวะ ขมุ ถิ่น มลาบรี นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ชายฝั่งทะเลหรือที่เรียกว่า ชาวเล ได้แก่ มอแกน มอแกลน อูรักลาโว้ย ฯลฯ และในปัจจุบันสังคมไทยมีกลุ่มชาติพันธุ์เพิ่มขึ้น คือ แรงงานข้ามชาติจากประเทศพม่าที่อพยพเข้ามาเป็นแรงงานในภาคเกษตร อุตสาหกรรม และบริการ

สำหรับกลุ่มชนชาติต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ราบทั้งเขตเมืองและชนบทในปัจจุบันได้มีความผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม จนไม่ค่อยมีความแตกต่างในวิถีการดำเนินชีวิต และได้เข้าสู่ระบบการศึกษาแบบรวมศูนย์โดยรัฐ ซึ่งได้หล่อหลอมให้ผู้เข้ารับการศึกษามีพัฒนาการทางความคิดไปในแนวทางเดียวกันเป็นส่วนใหญ่

อย่างไรก็ตามสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง และกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายฝั่งทะเล มีข้อจำกัดในการเข้าถึงระบบการศึกษาโดยรัฐส่วนกลาง ซึ่งทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ทั้ง ๒ กลุ่มนี้ ยังคงรักษาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมของชนชาติตนเองไว้ได้ ซึ่งในอดีตการจัดการศึกษา โดยรัฐสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นการมุ่งเน้นเฉพาะการสร้างโอกาสในการเข้าถึงการศึกษา และการหล่อหลอมให้ประชากรส่วนนี้ มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับวัฒนธรรมส่วนกลาง เช่นเดียวกับการหล่อหลอมกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่ราบ โดยมีได้คำนึงถึงการดำรงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์

ความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันสำหรับการจัดการศึกษาให้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงและชายฝั่งทะเล คือ สถาบันและองค์กรภาคประชาชนได้ให้ความสนใจ ต่อการจัดการศึกษาแก่กลุ่มชาติพันธุ์ และมีบทบาทมากขึ้นในการสร้างโอกาสให้เยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์ ได้เข้าถึงการศึกษาที่จัดโดยรัฐส่วนกลาง ควบคู่ไปกับการจัดการศึกษาของภาคเอกชนเอง เพื่อดำรงรักษาภูมิปัญญาดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ พร้อมๆ กับการยอมรับความรู้และภูมิปัญญาแบบสมัยใหม่ที่ได้รับจากระบบการศึกษาโดยรัฐ

รูปแบบการจัดการศึกษาทางเลือกสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ที่จะนำเสนอในบทความนี้คือ การจัดการศึกษาในรูปแบบพักนอน ซึ่งเป็นรูปแบบการจัดการศึกษา โดยองค์กรพัฒนาเอกชนในภาคเหนือ จัดให้แก่ กลุ่มเยาวชนชาติพันธุ์ในภาคเหนือ โดยเปิดเป็นบ้านพักให้เยาวชนชาติพันธุ์ ทั้งผู้ชายและผู้หญิงได้เข้ามาพักอาศัย เพื่อ

เปิดโอกาสให้เรียนรู้การใช้ชีวิตขั้นพื้นฐานและยกระดับทางการศึกษาทั้งสายอาชีพ และสายสามัญ ตั้งแต่ชั้นอนุบาล ชั้นประถม ชั้นมัธยมศึกษา และส่งเสริมให้มี โอกาสศึกษาในระดับที่สูงขึ้น รวมทั้งการฝึกอาชีพเพื่อนำไปประกอบอาชีพเลี้ยงตัว เองและครอบครัว

องค์กรในภาคเหนือที่มีการจัดการศึกษาในรูปแบบพักนอน ได้แก่ บ้านพักมูลนิธิพรสวรรค์ อุปการะเยาวชนทั้งชายและหญิง มูลนิธิพุทธเกษตร เชียงใหม่อุปการะเฉพาะเยาวชนสตรี ศูนย์พัฒนาศักยภาพเยาวชนสตรีชาวเขา อุปการะ เฉพาะเยาวชนสตรี สาเหตุที่องค์กรเหล่านี้เข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษาให้ แก่เยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์ ในรูปแบบพักนอน เนื่องจากได้พบว่า เยาวชนชาติพันธุ์ ส่วนหนึ่งประสบปัญหาภาวะเสี่ยงและยากลำบากทั้งจากปัญหาครอบครัว เช่น พ่อแม่ หย่าร้าง หรือเสียชีวิต หรือต้องโทษคุมขังจากยาเสพติด ยาจน หรือถูกเอาเปรียบ จากการกดขี่ทางเพศและกดขี่แรงงาน

เยาวชนที่เข้ารับการศึกษารูปแบบพักนอนส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในพื้นที่ สูง ซึ่งห่างไกล การเดินทางเพื่อติดต่อกับหน่วยงานราชการและเอกชน เป็นไปด้วย ความยากลำบากทำให้ขาดโอกาสในการได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ไม่ได้รับรู้ข้อมูล ข่าวสาร ทำให้เยาวชนเหล่านี้โดยเฉพาะเยาวชนสตรีตกอยู่ในภาวะเสี่ยงและเป็นเหยื่อ ของกลุ่มผู้แสวงหาประโยชน์ต่าง ๆ ได้ง่าย

กิจกรรมที่องค์กรพัฒนาเอกชนเหล่านี้จัดบริการให้กับเยาวชนกลุ่ม ชาติพันธุ์มีทั้งบริการด้านสุขภาพ อนามัย และโภชนาการ ส่วนกิจกรรมด้านการศึกษา ได้มีการจัดกิจกรรมโดยแบ่งตามระดับการศึกษาของเด็กเช่น กรณีของบ้านพักมูลนิธิ พรสวรรค์ มีกิจกรรมด้านการศึกษาดังนี้คือ

(๑) จัดเตรียมความพร้อมให้เด็กเล็กอายุ ๔-๘ ปี เพื่อเข้าเรียนต่อใน ระดับประถมศึกษา

(๒) จัดให้เด็กได้รับการศึกษาในระดับประถมศึกษาในโรงเรียนใกล้เคียง และแนะนำส่งต่อในระดับที่สูงขึ้น

(๓) จัดให้มีการเรียนการสอนเสริมให้เด็กช่วงหลังเลิกเรียน เพื่อเสริม ความรู้และทักษะ

นอกจากนี้ยังมีการจัดกิจกรรมด้านสังคม และพัฒนาจิตใจ เช่น อบรมจริยธรรม จัดกิจกรรมกีฬา และจัดโครงการเยี่ยมครอบครัวเด็ก ในกรณีของมูลนิธิพุทธเกษตรเชียงใหม่ ยังได้มีการนำคำสอนของศาสนาพุทธมาจัดกิจกรรมพัฒนาทางด้านจิตใจด้วย และจัดกิจกรรมพัฒนาทักษะวิชาชีพ เช่น การวาดแผนไทย การทำขนม การทำเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น (เครือข่ายการศึกษาเพื่อเด็กภาคเหนือ, ๒๕๕๑)

สำหรับการจัดการศึกษาในรูปแบบพักนอนนี้พบว่า นอกจากองค์กรพัฒนาเอกชนแล้ว ในปัจจุบัน โรงเรียนของรัฐบางแห่งได้ใช้รูปแบบนี้ในการจัดการศึกษา ให้แก่ นักเรียนที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ด้วย เช่น โรงเรียนสบเมยวิทยาคม ซึ่งเป็นโรงเรียนมัธยมศึกษา ประจำอำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ โรงเรียนได้รับนักเรียนกลุ่มชาติพันธุ์เผ่ากระเหรี่ยงโปว์และสกอร์ ในพื้นที่อำเภอสบเมยและอำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก จำนวน ๑๑๙ คน เข้าศึกษาต่อและพักอาศัยในหอพักนอนของโรงเรียน ซึ่งสร้างขึ้นสำหรับนักเรียนกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะ นักเรียนทั้งหมดมีฐานะยากจนและเข้าไม่ถึงบริการของโรงเรียนอื่น ๆ ที่มีงบประมาณสำหรับการจัดการศึกษาให้เยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ ที่มีการรับนักเรียนในจำนวนจำกัด

การจัดการศึกษาในรูปแบบหอพักนอนสำหรับนักเรียนกลุ่มชาติพันธุ์ โดยโรงเรียนสบเมยวิทยาคม ซึ่งเป็นโรงเรียนของรัฐมีลักษณะเป็นการจัดสวัสดิการแก่เยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์ เนื่องจากเยาวชนนี้ไม่มีค่าเล่าเรียน หรือค่าหอพักก็สามารถเรียนที่โรงเรียนแห่งนี้ได้โดยโรงเรียนจัดอาหารเลี้ยงนักเรียนทั้ง ๓ มื้อ (นักเรียนจัดเวรกันทำอาหาร) นอกจากนี้พบว่าโรงเรียนมีกิจกรรมสนับสนุนด้านการศึกษา และการพัฒนาสังคม เช่นเดียวกับองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น การให้คำปรึกษาและสอนเสริมแก่นักเรียนในช่วงหลังเลิกเรียน และการจัดครูไปเยี่ยมบ้านนักเรียนกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อเรียนรู้วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของนักเรียน

อย่างไรก็ตาม การจัดการศึกษาในรูปแบบพักนอนของโรงเรียนสบเมยวิทยาคมมีข้อจำกัดในเรื่องงบประมาณ ซึ่งโรงเรียนไม่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาลสำหรับการจัดการศึกษาเหมือนกรณีของโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ นอกจากนี้

โรงเรียนยังต้องอาศัยครูซึ่งมีจิตใจเสียสละที่จะดูแลนักเรียนกลุ่มชาติพันธุ์โดยไม่ได้รับค่าตอบแทนพิเศษ เช่น โรงเรียนต้องจัดครูจำนวน ๑๐ คน ทำหน้าที่เป็นครูประจำหอพักนอน ยังต้องดูแลนักเรียน ให้ปฏิบัติตามระเบียบของหอพักนอน จัดการด้านเอกสารหลักฐานของนักเรียน ดูแลการทำกิจกรรมและสุขอนามัยของนักเรียน ซึ่งครูเหล่านี้ต้องทำงานทั้งในวันธรรมดา และวันหยุดทั้งกลางวันและกลางคืน (มัจฉา พรอินทร์, ๒๕๕๐ น. ๓๖-๓๙)

ข้อสังเกตและข้อเสนอแนะ

รูปแบบการจัดการศึกษาทางเลือกที่นำเสนอมาทั้ง ๗ รูปแบบเป็นตัวอย่างของการจัดการศึกษาโดยการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน โดยมุ่งเน้นสำหรับกลุ่มประชาชนส่วนใหญ่ที่ขาดโอกาสในการเข้าถึงหรือไม่ต้องการการศึกษาในระบบโรงเรียนแนวหลัก ในปัจจุบันกฎหมายได้กำหนดให้คนไทยทุกคนต้องเข้าสู่อะบบการศึกษาภาคบังคับเป็นเวลา ๙ ปี ดังนั้นช่วงเวลาในชีวิตของผู้ที่ไม่มีโอกาสเข้าถึงการศึกษาในระบบโรงเรียนที่สูงกว่าภาคบังคับจึงเป็นเวลาส่วนใหญ่ของชีวิตที่ยังอยู่ในวัยหนุ่มสาวที่ควรจะได้มีโอกาสเข้าสู่อะบบการศึกษาทางเลือกในรูปแบบต่างๆ นอกจากนี้การศึกษาทางเลือกในหลายรูปแบบที่กล่าวมายังเป็นการศึกษาตามอัธยาศัยและส่งเสริมการศึกษาต่อเนื่องชั่วชีวิตด้วย

ด้วยเหตุนี้ นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาจำนวนหนึ่งจึงมีความเห็นว่าการศึกษาภาคบังคับอาจไม่จำเป็นต้องกำหนดจำนวนปีให้ยาวนาน แต่ควรเป็นการศึกษาในระดับที่จะทำให้ประชาชนมีความรู้พื้นฐานเพียงพอ ต่อการสื่อสารกับรัฐและดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้ในสังคมโดยสงบ เช่น การศึกษาภาคบังคับที่กำหนดไว้ ๙ ปี อาจยาวนานเกินไปสำหรับครอบครัวของประชาชนที่มีฐานะยากจนซึ่งต้องสูญเสียโอกาสในการหารายได้จากการเข้าสู่ตลาดแรงงาน (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ ๒๕๕๔ น. ๑๐๖-๑๐๗) หรือนักการศึกษาบางท่านมีความเห็นว่า ไม่จำเป็นต้องมีการศึกษาภาคบังคับ แต่ควรแทนที่การศึกษาภาคบังคับด้วยการศึกษาทางเลือกซึ่งสอดคล้องกับเด็กที่อยู่ในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันในแต่ละชุมชน (สัมภาษณ์ พิภพ ธงไชย, อังนินภาพร อติวานิชยพงศ์, ๒๕๕๑)

อย่างไรก็ตามการจัดการศึกษาทางเลือกทั้ง ๗ รูปแบบที่ได้กล่าวมาข้าง
คงมีข้อจำกัดซึ่งควรจะต้องได้รับความสนับสนุนจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้เขียน
ขอเสนอข้อคิดเห็นดังนี้

๑) การจัดการศึกษาในรูปแบบโรงเรียนทางเลือก พบว่าเป็นความ
พยายามของภาคประชาชนในการจัดการศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจ
และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ ที่ได้ระบุไว้ในยุทธศาสตร์การพัฒนาคูณภาพคนและ
สังคมไทย คู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ ที่ต้องการพัฒนากระบวนการเรียน
และสอนที่เน้นเด็กเป็นศูนย์กลาง โดยจะเห็นได้ว่าโรงเรียนทางเลือกได้มีการจัด
กระบวนการเรียนรู้โดยเน้นการมีส่วนร่วมของเด็กและชุมชนทั้งในด้านการกำหนด
หลักสูตรและการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งเป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติมากกว่าการ
บรรยายในห้องเรียน

อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดของโรงเรียนทางเลือกในปัจจุบัน คือ แม้ว่าจะมี
โรงเรียนทางเลือกเพิ่มขึ้นมากกว่าในอดีต แต่ก็ยังนับว่ามีจำนวนน้อยมาก ในขณะที่
ที่โรงเรียนในแนวทางหลักที่มีการปรับตัว เพื่อใช้กระบวนการเรียนการสอน ที่เน้น
เด็กเป็นศูนย์กลางและค้นหาศักยภาพเด็ก เพื่อพัฒนาให้สอดคล้องกับความสามารถ
และความถนัด ยังคงต้องอาศัยทรัพยากรจากภายนอกเพื่อสนับสนุนกิจกรรมที่เน้น
เด็กเป็นศูนย์กลาง

ดังนั้นข้อเสนอต่อการพัฒนาการจัดการศึกษาในรูปแบบโรงเรียน
ทางเลือกคือ รัฐต้องมีนโยบายสนับสนุนโรงเรียนทางเลือกที่มีอยู่แล้ว ให้ดำเนินการ
ต่อไปได้อย่างมีอิสระ ในขณะเดียวกันต้องส่งเสริมให้โรงเรียนในแนวทางหลัก ให้ความสำคัญ
ต่อการปรับกระบวนการเรียนการสอนโดยรูปแบบของการเรียนรู้จากการปฏิบัติ
หรือเรียนรู้ โดยนำสภาพหรือปัญหาของท้องถิ่นผสมผสานในกระบวนการเรียน
การสอนวิชาหลักต่าง ๆ ทั้งนี้ ต้องมีการอำนวยความสะดวกทั้งในด้านของกฎหมาย
และทรัพยากรที่จะนำไปสู่การสร้างกระบวนการเรียนรู้ในแบบของโรงเรียนทางเลือก

๒) การจัดการศึกษาโดยในรูปแบบโรงเรียนแนวศาสนธรรม เป็น
รูปแบบการจัดการศึกษาทางเลือกอีกประเภทหนึ่งซึ่งสนับสนุนการสอนในโรงเรียน
แนวหลัก ซึ่งเป็นการสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาคูณภาพคนและสังคมไทย

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ ที่ต้องการให้สถาบัน การศึกษามีการเชื่อมโยงการเรียนรู้ในระบบและนอกระบบการศึกษาควบคู่กับการ ปลุกฝังคุณธรรม จริยธรรม นอกจากนี้ยังพบว่า มีการประยุกต์รูปแบบของโรงเรียน ในแนวศาสนาธรรมไปใช้ในการจัดการศึกษาทางเลือกของเด็กด้วยโอกาสบางกลุ่ม เช่นกรณี “โครงการสามเณรใจสิงห์” ที่ได้กล่าวไปแล้ว

ข้อเสนอต่อการพัฒนาโรงเรียนทางเลือกในแนวศาสนาธรรม คือ ส่งเสริมให้มีความร่วมมือในการจัดการศึกษาแนวศาสนาธรรมทั้งศาสนาพุทธ อิสลาม และศาสนาอื่น ๆ กับโรงเรียนแนวหลักเพื่อให้มีการผสมผสานระหว่างการศึกษา ทางวิชาการและการพัฒนาด้านคุณธรรม จริยธรรม ควบคู่กันไป นอกจากนี้ควร ต้องมีการสนับสนุนการนำการศึกษาในแนวศาสนาธรรมไปประยุกต์ใช้ในการจัดการ ศึกษาให้แก่เยาวชนผู้ด้อยโอกาสในศาสนาต่าง ๆ ซึ่งอาจเข้าไม่ถึงการเรียนในระบบ ปกติด้วยเหตุผลของความยากจน หรือการมีปัญหาเฉพาะในด้านพัฒนาการของ ร่างกาย

๓) การจัดการศึกษาโดยในรูปแบบโรงเรียนบ้านหรือบ้านเรียน (Home School) เป็นรูปแบบการจัดการศึกษาทางเลือกที่เกิดขึ้นจากการที่พ่อแม่ มองเห็นข้อจำกัดของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแนวหลัก ซึ่งอาจไม่สอดคล้อง กับลักษณะเฉพาะหรือศักยภาพของเด็กที่เป็นบุตรของตนเอง และตัวพ่อแม่เอง เป็นผู้มีความสามารถเพียงพอในการจัดการศึกษาให้บุตร

ผู้ปกครองที่จัดการศึกษาโดยโรงเรียนบ้านให้กับบุตรอาจแบ่งได้เป็น ๒ กลุ่มคือ กลุ่มแรกเป็นผู้ที่ยังคงเชื่อมั่นในระบบโรงเรียนกระแสหลัก แต่พบว่าใน ช่วงอายุหนึ่งบุตรยังไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับระบบโรงเรียนได้ จึงได้จัดการศึกษา โดยตัวเองขึ้นที่บ้านเพื่อเตรียมความพร้อมให้กับบุตร และเมื่อเห็นว่าบุตรมีความ พร้อมแล้วก็จะกลับเข้าโรงเรียนกระแสหลัก ดังนั้นในกลุ่มนี้จะมีระยะเวลาของ การจัดการศึกษาโดยโรงเรียนบ้านสั้น ๆ ส่วนใหญ่ไม่เกินระดับก่อนประถมวัย หรือ ช่วงประถมต้น ส่วนกลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มที่เชื่อว่าการศึกษาโดยโรงเรียนบ้านเป็น รูปแบบการศึกษาที่มีปรัชญาซึ่งแตกต่างจากการศึกษาในระบบโรงเรียนกระแสหลัก และเลือกที่จะให้บุตรของตนอยู่ในการศึกษาในปรัชญาแบบนี้ ดังนั้นผู้ปกครอง

ในกลุ่มนี้จะจัดการศึกษาโดยโรงเรียนบ้านในระยะเวลาที่ยาวนานเช่น ถึงระดับมัธยมศึกษา และอาจไม่ได้นำบุตรเข้าสู่การศึกษาในระบบกระแสหลักเลย

ในความเห็นของผู้เขียน ผู้ปกครองที่จัดการศึกษาโดยโรงเรียนบ้านให้กับบุตรในประเทศไทยส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มแรกมากกว่ากลุ่มที่ ๒ อย่างไรก็ตามผู้เขียนเห็นว่าการจัดการศึกษาโดยโรงเรียนบ้านในปัจจุบันเป็นรูปแบบการศึกษาทางเลือกที่สามารถทำโดยคู่ขนานไปกับการศึกษาระบบโรงเรียนแนวหลัก และหากในอนาคตระบบการศึกษาในโรงเรียนมีการปรับตัวโดยใช้กระบวนการเรียนการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางอย่างแท้จริง ก็จะทำให้ครอบครัวไม่ต้องจัดการศึกษากันเอง แต่อาจเป็นการจัดการศึกษาเพื่อหนุนเสริมระบบการศึกษาในโรงเรียน แต่สำหรับในปัจจุบันที่ระบบการศึกษาในโรงเรียนแนวหลักส่วนใหญ่ ยังไม่สามารถสร้างความศรัทธาเชื่อมั่นต่อครอบครัวบางส่วนว่าจะตอบสนองต่อการพัฒนาเยาวชนอย่างสร้างสรรค์ได้ การจัดการศึกษาโดยโรงเรียนบ้าน จึงควรได้รับการสนับสนุนจากรัฐในบทบาทที่เหมาะสม โดยให้ความเป็นอิสระและให้ผู้สำเร็จการศึกษาในระบบโรงเรียนบ้านมีศักดิ์และสิทธิเท่าเทียมกับผู้สำเร็จการศึกษาในระบบโรงเรียนแนวหลัก ซึ่งในปัจจุบันยังมีปัญหาในเรื่องสิทธิในการสอบเทียบความรู้ที่ไม่อาจทำได้โดยตรง แต่ผู้ปกครองต้องนำเยาวชนไปฝากชื่อเป็นนักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ ที่ได้รับใบอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเป็นโรงเรียนที่มีความเข้าใจและสนับสนุนการจัดการศึกษาโดยโรงเรียนบ้าน เช่น โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก จังหวัดกาญจนบุรี เป็นต้น

๔) การจัดการศึกษาโดยในรูปแบบโรงเรียนชานาและโรงเรียนกรรมกร เป็นรูปแบบของการจัดการศึกษาทางเลือกที่มีเป้าหมายอยู่ที่กลุ่มอาชีพในระดับของผู้ใช้แรงงานเหมือนกัน โดยกลุ่มหนึ่งเป็นเกษตรกร ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเป็นลูกจ้างในภาคอุตสาหกรรม เมื่อพิจารณาในด้านจุดเด่นและข้อจำกัดของการจัดการศึกษา จะพบว่าโรงเรียนชานามีข้อเด่นในเรื่องของการพยายามค้นหาภูมิปัญญาในการทำเกษตรของชานาในอดีต แล้วนำมาเผยแพร่โดยใช้กระบวนการเรียนการสอนแบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้เรียนและผู้สอน แต่การสังเคราะห์บทเรียนจากภูมิปัญญาดั้งเดิมอย่างเดียวไม่พอเพียง จำเป็นต้องมีการนำความรู้ในเรื่องการทำเกษตรอินทรีย์จากนักวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งก็มาจากการค้นคว้าสังเคราะห์บทเรียนจากประสบการณ์ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

ดังนั้นข้อเสนอต่อการสนับสนุนบทบาทของภาคประชาชนในการจัดการศึกษาในรูปแบบของโรงเรียนชาวนา คือต้องส่งเสริมให้มันักวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีความสนใจ และความรู้ในวิถีการทำเกษตรอินทรีย์ มากขึ้นกว่าปัจจุบันเพื่อนำความรู้ไปประสานกับภูมิปัญญาเดิมของชาวบ้านและประสานงานกัน ในการจัดการศึกษาในรูปแบบของโรงเรียนชาวนาให้ขยายขอบเขตกว้างขวางขึ้น ซึ่งในปัจจุบันมีปัจจัยที่เป็นข้อได้เปรียบในเรื่องของกระแสสากล ที่สนับสนุนแนวทางเกษตรอินทรีย์ค่านิยมในเรื่องสุขภาพจากการบริโภคอาหารปลอดสารพิษ ตลอดจนการมองเห็นความสำคัญของภาคเกษตรในฐานะที่เป็นแหล่งผลิตอาหารของโลก เป็นสิ่งที่จะช่วยให้ชุมชนมีแรงจูงใจต่อการหันมาทำเกษตรอินทรีย์และดึงดูดให้มันักวิชาการหรือองค์กรพัฒนาเอกชนที่หันมาสนใจค้นหาภูมิปัญญาในการทำเกษตรอินทรีย์มากขึ้น

ในส่วนของโรงเรียนกรรมกรหรือการจัดการศึกษาให้ลูกจ้างภาคอุตสาหกรรม ในรูปแบบที่เป็นการจัดการศึกษาทางเลือกโดยองค์กรของลูกจ้าง และองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นรูปแบบที่เหมาะสมกับเงื่อนไขของลูกจ้าง เนื่องจากการจัดการศึกษามีความยืดหยุ่นและไม่ผูกมัดกับมาตรฐานของหลักสูตรทางการ เพราะไม่ต้องผูกพันกับการได้วุฒิการศึกษา อย่างไรก็ตามข้อจำกัดของการจัดการศึกษาในรูปแบบดังกล่าว คือ โดยส่วนใหญ่ยังต้องพึ่งพางบประมาณจากองค์กรภายนอก และอยู่ในขอบเขตที่จำกัดเฉพาะลูกจ้างที่มีสังกัดในองค์กรจัดตั้งไม่ว่าจะเป็นลูกจ้างในระบบโรงงานหรือ “แรงงานนอกระบบ” แต่ยังไม่ได้ขยายขอบเขตไปสู่ลูกจ้างส่วนใหญ่ที่ยังไม่ได้สังกัดองค์กรจัดตั้ง

สำหรับข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาบทบาทของภาคประชาชนในการจัดการศึกษาให้ลูกจ้างคือฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งหน่วยงานของรัฐและนายจ้าง ซึ่งเป็นเจ้าของสถานประกอบการ ควรหันมาให้ความสนใจรูปแบบการศึกษาทางเลือกที่มุ่งเน้นการพัฒนาความรู้ ความคิดในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการยกระดับคุณภาพชีวิตของลูกจ้างในด้านสิทธิ สวัสดิการ สุขภาพ ฯลฯ ให้มากขึ้น เนื่องจากในปัจจุบันเมื่อกล่าวถึงการจัดการศึกษาให้แก่ลูกจ้าง มักมุ่งเน้นไปที่การจัดการศึกษาในรูปแบบทางการเพื่อยกระดับวุฒิการศึกษาเป็นหลัก ในขณะที่รูปแบบการศึกษาที่เข้าถึงลูกจ้างมากกว่าและเป็นประโยชน์โดยตรงต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของ

ลูกจ้าง คือ รูปแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งจัดทำโดยองค์กรของลูกจ้างเองหรือองค์กรอื่น ๆ ดังนั้นหน่วยงานของรัฐและนายจ้างควรให้ความสนับสนุนในด้านงบประมาณและสถานที่หรือทรัพยากรด้านอื่น ๆ ในการจัดการศึกษาแบบไม่เป็นทางการ เช่นเดียวกับในกรณีของการจัดการศึกษาให้ลูกจ้างในรูปแบบทางการที่มีการดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน

นอกจากนี้ การจัดการศึกษาให้ลูกจ้างควรต้องมีการขยายขอบเขตไปสู่ลูกจ้างที่ยังไม่สังกัดองค์กรจัดตั้ง แรงงานนอกระบบ และแรงงานข้ามชาติ เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เป็นจริงของโครงสร้างแรงงานในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการในปัจจุบัน แนวทางหนึ่งที่จะขยายการจัดการศึกษาไปสู่ลูกจ้างจำนวนมากขึ้น คือการสนับสนุนให้ลูกจ้างที่ยังไม่มีองค์กรจัดตั้งสามารถรวมกลุ่มจัดตั้งในรูปแบบต่างๆ ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการ เช่น สหภาพแรงงาน และรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ เช่น การรวมตัวเป็นกลุ่ม เครือข่ายต่างๆ อันจะเป็นหนทางทำให้ลูกจ้างเหล่านี้มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชน ในการได้รับการศึกษาทางเลือกได้ง่ายขึ้น

๕) การจัดการศึกษาโดยในรูปแบบผ่านการทำกิจกรรมทางสังคมหรือโรงเรียนกิจกรรม มีข้อเด่นคือ เป็นรูปแบบการศึกษาที่เยาวชนได้เรียนรู้จากการปฏิบัติโดยตรง ในขณะเดียวกันผู้เรียนได้ทำประโยชน์ให้กับสังคมในรูปแบบต่างๆ ในปัจจุบันได้มีการพัฒนาขึ้นจากการทำกิจกรรมเฉพาะโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัย มาสู่การประสานงานกันในรูปแบบเครือข่ายระดับจังหวัด ภูมิภาค หรือแม้แต่ระดับชาติ

รูปแบบการศึกษาโดยผ่านโรงเรียนกิจกรรมที่ถือได้ว่าเป็นกระบวนการเสริมการเรียนรู้การศึกษาในระบบโรงเรียนแนวหลัก ซึ่งครอบคลุม โรงเรียน ชุมชน และรัฐควรให้การสนับสนุนโดยอาจมีการส่งเสริมให้ตั้งองค์กรซึ่งเป็นศูนย์ประสานงานในเรื่องการทำงานอาสาสมัครของเยาวชน ซึ่งเชื่อมประสานทั้งในระดับมหาวิทยาลัย โรงเรียน และชุมชน ตัวอย่างเช่น ในปัจจุบันมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้มีการก่อตั้งศูนย์อาสาสมัครขึ้น ภายในมหาวิทยาลัย เพื่อสนับสนุนการทำงานอาสาสมัครของมหาวิทยาลัยกับชุมชนขึ้นเป็นการเฉพาะ

๖) โรงเรียนสำหรับเยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์ การจัดการศึกษาให้เยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์ เดิมเป็นบทบาทของรัฐฝ่ายเดียว โดยมุ่งเน้นการหล่อหลอมให้กลุ่มชาติพันธุ์มีจิตสำนึกของความเป็นคนไทย หลักสูตรที่ใช้จึงเป็นหลักสูตรแกนกลางโดยยังไม่มีคำนึงถึงการสืบสานภูมิปัญญาและวัฒนธรรมดั้งเดิมที่แตกต่างจากวัฒนธรรมส่วนกลางของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความหลากหลายทั้งกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง (ชาวเขา) และกลุ่มชาติพันธุ์ชายฝั่งทะเล (ชาวเล)

นอกจากนี้ ในปัจจุบันยังพบว่า เยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งยังไม่ได้รับสัญชาติไทยบางส่วนยังประสบปัญหาการถูกปฏิเสธให้เข้าเรียนในโรงเรียน รวมถึงความยุ่งยากในการเดินทางออกนอกเขตพื้นที่ ทั้งนี้ในปัจจุบันการจัดการศึกษาให้กลุ่มชาติพันธุ์ ยังต้องคำนึงถึงเด็กที่เกิดจากแรงงานข้ามชาติจำนวนมาก ซึ่งลักลอบเข้าเมืองมาทำงานเป็นลูกจ้างในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการ

จากข้อจำกัดต่าง ๆ ของรัฐในการจัดการศึกษาให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ดังรายละเอียดที่ได้นำเสนอในบทที่ผ่านมา ทำให้ในปัจจุบันมีองค์กรพัฒนาเอกชนจำนวนหนึ่งได้มีการจัดการศึกษาทางเลือกให้แก่เยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งไม่สามารถเข้าถึงการศึกษที่จัดโดยรัฐหรือการจัดการศึกษาในลักษณะที่เสริมการศึกษาในระบบโรงเรียน เช่น การจัดการศึกษาในรูปแบบพักนอน และการร่วมกับชุมชนชาติพันธุ์จัดทำหลักสูตรท้องถิ่น ที่เน้นให้เยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์ได้เรียนรู้รากเหง้าของตนเอง และสืบสานวัฒนธรรมภูมิปัญญาดั้งเดิม อันเป็นอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ของตนเองด้วย

สำหรับข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาบทบาทของภาคประชาชนในการจัดการศึกษาให้เยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์มีประเด็นที่สำคัญดังนี้ คือ

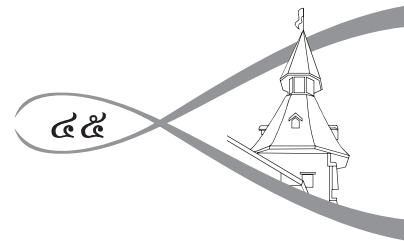
๖.๑) การจัดการศึกษาให้เยาวชนโดยกลุ่มชาติพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็นการจัดการศึกษาในรูปแบบพักนอน สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือ การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือและภาคใต้ หรือการจัดการศึกษาให้กับเยาวชนที่เป็นแรงงานข้ามชาติหรือลูกของแรงงานข้ามชาติ ในเขตพื้นที่อุตสาหกรรม เป็นบทบาทที่รัฐควรให้การสนับสนุน เนื่องจากเป็นการทำงานที่ช่วยเสริมการจัดการศึกษาของรัฐ เช่น กรณีการจัดการศึกษาในรูปแบบพักนอน

ดังนั้นการมีองค์กรพัฒนาเอกชน ที่จัดการศึกษาในรูปแบบพักนอนให้แก่กลุ่มเยาวชน ในลักษณะที่เป็นการเสริมการเรียนในระบบโรงเรียนปกติ จึงเป็นการสร้างโอกาสให้ เยาวชนชาติพันธุ์ ซึ่งมีภูมิลำเนาห่างไกลจากโรงเรียนสามารถเข้าเรียนในโรงเรียน ปกติได้ อย่างไรก็ตามในอนาคตรัฐบาลควรส่งเสริมให้โรงเรียนทั่วไป ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ ซึ่งมีกลุ่มชาติพันธุ์อาศัยอยู่จำนวนมาก ได้จัดการศึกษาในรูปแบบพักนอน เพื่อรองรับ นักเรียนชาติพันธุ์โดยเฉพาะ

๖.๒) การมีส่วนร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ในการกำหนดนโยบายด้าน การศึกษา เป็นข้อเรียกร้องของเครือข่ายการศึกษาเพื่อเด็กในภาคเหนือ ซึ่งมีบทบาท สำคัญต่อการจัดการศึกษาทางเลือกให้แก่เยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์ โดยจะเห็นว่า ตลอดเวลาที่ผ่านมา กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ยังไม่มีโอกาสในการร่วมกำหนดนโยบาย การศึกษา ที่มีผลกระทบต่อชีวิตของประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนั้น จึงได้มีข้อเสนอ ให้มีผู้แทนของกลุ่มชาติพันธุ์ร่วมในคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ เพื่อร่วม กำหนดหลักสูตรแกนกลางและนโยบายการศึกษาด้านต่างๆ (เครือข่ายการศึกษาเด็ก ภาคเหนือ, ๒๕๕๑)

ข้อเสนอที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น เป็นข้อคิดเห็นที่ได้จากการศึกษา รูปแบบของการจัดการศึกษาทางเลือกในปัจจุบัน ซึ่งเน้นหนักที่การจัดการศึกษาใน รูปแบบที่ประชาชนหรือกลุ่มเป้าหมายของการจัดการศึกษา สามารถเข้ามามีส่วนร่วม ในการกำหนดเนื้อหาและรูปแบบการเรียนการสอน ทั้งนี้เพื่อให้การจัดการศึกษาได้ รองรับผู้ที่ขาดโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาในแนวทางหลัก ตลอดจนเพื่อให้การจัด การศึกษาเป็นสิ่งที่มีความประโยชน์ต่อการนำไปใช้ได้ในชีวิตจริงและพัฒนาศักยภาพของ ผู้เรียนทั้งในทางปัญญาและการแสดงความสามารถของผู้เรียนอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

คณะกรรมการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ วุฒิสภา. ๒๕๕๙. *รัฐบาล
ทักษิณกับความมั่นคงในชีวิตของประชาชน*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท
 رأไทยเพรส จำกัด.

เครือข่ายการศึกษาเพื่อเด็กภาคเหนือ. ๒๕๕๑. เอกสารประกอบการสัมมนาสรุ
บทเรียนเครือข่ายการศึกษาเพื่อเด็กในโครงการวิจัยการติดตามประเมิน
ผลระบบการบริหารจัดการหลักประกันคุณภาพชีวิตกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ
เด็กและเยาวชนด้านการศึกษาภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่ง
ชาติ ฉบับที่ ๑๐ จัดโดยเครือข่ายการศึกษาเพื่อเด็กวันที่ ๒๑-๒๓ มีนาคม
 ๒๕๕๑ โรงเรียนหมู่บ้านเด็กจังหวัดกาญจนบุรี

จิตติมา ผลเสวก. ๒๕๕๐. *เครือข่ายเด็กและเยาวชน (ศูนย์พลเมืองเด็กสงขลา)*.
 กรุงเทพมหานคร: ศูนย์พลเมืองเด็กสงขลา.

นภาพร อติวานิชยพงศ์. ๒๕๓๒. *การจัดการศึกษาของคณงานไทย: ๒๕๒๙-๒๕๓๑*.
 กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิอารมณ พงศ์พงษ์.

_____ . ๒๕๕๑. การติดตามและประเมินผลระบบบริหารจัดการหลักประกัน
การพัฒนาคุณภาพชีวิตคนไทยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่ง
ชาติฉบับที่ ๑๐: กลุ่มเด็กและเยาวชน เอกสารประกอบการสัมมนาเผย
แพร่ผลงานวิจัยเรื่องการติดตามและประเมินผลระบบบริหารจัดการหลัก
ประกันการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนไทยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ
สังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔) วันที่ ๑๐ ตุลาคม
จัดโดยสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ณ สำนักงานสภาที่ปรึกษา
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ อาคารพญาไทพลาซ่า กรุงเทพมหานคร

ปอขวัญ นาคะพิว. ๒๕๕๑. Smart Child เอกสารประกอบการสัมมนาสรุบทเรียน
เครือข่ายการศึกษาเพื่อเด็กในโครงการวิจัยติดตามประเมินผลระบบบริหาร
จัดการหลักประกันคุณภาพชีวิตกลุ่มเป้าหมายเฉพาะเด็กและเยาวชนด้าน
การศึกษาภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ จัด

โดยเครือข่ายการศึกษาเพื่อเด็ก วันที่ ๒๑-๒๓ มีนาคม ณ โรงเรียนหมู่บ้าน
เด็กจังหวัดกาญจนบุรี

มัจฉา พรอินทร์. ๒๕๕๐. การบริหารจัดการดูแลและหล่อหลอมพฤติกรรม และ
สังคมของนักเรียนพักนอนในโรงเรียนสภเมยววิทยาคม สารนิพนธ์หลักสูตร
ประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. ๒๕๔๔. การศึกษาทุนนิยมและโลกาภิวัตน์. กรุงเทพมหานคร:
โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

สถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สสส.). ๒๕๕๐. รายงานการ
สังเคราะห์ภาพรวมโครงการจัดการความรู้และการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่าง
มีส่วนร่วมเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานของเครือข่ายคุณธรรม. กรุงเทพ-
มหานคร: ศูนย์คุณธรรม.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. ๒๕๔๗. พระราช
บัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒)
พ.ศ. ๒๕๔๕. เอกสารอัดสำเนา

สุชาติ จักรพิสุทธิ์ และคณะ. ๒๕๔๘. การศึกษาทางเลือก โลกแห่งการเรียนรู้
นอกโรงเรียน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

หลักสูตรสถานศึกษา โรงเรียนวัดท่าสะท้อน ฉบับชุมชน. ๒๕๕๐. (เอกสารอัดสำเนา)

อภิรัฐ คำวัง. ๒๕๕๐. บทเรียนและประสบการณ์ชีวิตของนักเรียนชาวนา จากนาที่
ใช้สารเคมีสู่ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร ปีที่
๓ ฉบับที่ ๒, มกราคม-มิถุนายน